

A hit útjai

I. A hit csodái

A mű eredeti címe: *Les chemins de la foi. Le philosophie dans la cité.* Paris, Alsatia, 1960. 179-198. Elhangzott 1949. május 8-án Párizsban, a Keresztény Értelmiségiek Hetén.

Filozófus vagyok csupán — és semmiképpen sem azon teológusok egyike, akiket a karteziánus Minerva ironikusan „szuperembereknek” nevezett. Hogy a hit nagyszerűségéről mondhassak valamit, átadnám a szót annak, aki minden filozófusnál és teológusnál magasabbra helyeztetett, magának Szent Pálnak.

A Zsidókhoz írt levélben (11,1-39) — amely, ha nem is ő fogalmazta meg közvetlenül, hűségesen közvetíti számunkra tanítását és gondolatait — Szent Pál így beszél a hitről:

„A hit szilárd bizalom abban, amit remélünk...

Ábrahám hittel áldozta fel Izsákot, amikor az Isten próbára tette...

Izsák hittel, szemét a jövőre irányítva áldotta meg Jákobot és Ézsaut...

Hitükben rejtegették az újszülött Mózeszt szülei három hónapig...

Hittel távozott Egyiptomból, és nem ijedt meg a király haragjától...

Hittel keltek át a Vörös-tengeren, úgy mint a szárazföldön...

A hit erejéből omlottak le Jerikó falai...”

Isten hősei és a próféták „a hit erejével országokat győztek le, igazságot osztottak, ígéreteket nyertek el, oroszlánok torkát tömték be, lángoló tüzet oltottak el, megmenekültek a kard élétől..., általuk asszonyok visszakapták föltámasztott halottaikat...”

Jó lenne, ha hasonló csodák sorozatát vázolhatnánk föl napjainkban is. Vajon mi hitben megfoglyatkozott emberek lennénk? Vajon korunk a hit számára a szorongásnak és a megtisztító éjszakának a kora lenne? Hénokra és Illésre várakozva köztünk oly ritkán történnek csodák és jelek! Úgy tűnik, hogy várakozás közben a folyamatos tanúságtétel érdekében magának Isten országának kellene fáradságot nem kímélve lángbetűkkel írni planétánkra a figyelmetlen halandók számára szóló üzenetet.

II. Az értelem működés módja korunkban: a jelben való megrögzülés

A hit maga misztérium. Az ég ajándéka, amelyet azonban mi fogadunk be. Megfigyelhetjük, hogy az a működési mód, amely általában jellemzi az értelmet egy bizonyos korban, afelé tart, ha nem vigyázunk, hogy öntudatlanul visszahasson arra a módra, ahogyan a hitet befogadjuk, arra a belső útra, amelyet hitünk bejár. Mielőtt megfogalmaznánk bármilyen ateista filozófiát vagy olykor még olyan filozófiákat is, amelyek azzal dicsekszenek, hogy helyet készítenek a vallás számára, miközben láthatóan inkább elrekesz-

tenek tőle, létezik az értelemnek egyfajta működési módja, amely maga ateista, mert ahelyett, hogy a lét iránti buzgósággal lenne tele, kirekeszti és eltávolítja a létet. Talán ez az oka, hogy az ily módon működő értelemmel szembehelyezkedő Kierkegaard, aki másrészt jól ismerte az ész jogait, a hitben a lélek szétszakításának egyfajta követelését látta, és az értelem felé irányuló örökös kihívást.

De azok a megjegyzések, amelyeket figyelmükbe szeretnék ajánlani, kevésbé általánosak, s az értelem jellegzetesen mai működési módjának két tipikus jegyére vonatkoznak. Nem szólok a megismerés filozófiai elméleteiről, ez esetben az idealizmus és az empirizmus lenne témánk két főszereplője. Arról a konkrét módról beszélek, ahogyan számtalan, a kor szokásaitól elbűvölt gondolkodó embernél működni kezd az értelem. S e módnak a megismerés filozófiai elméletei talán csak tükrői. Az értelem használatának ezt a konkrét módját, azt hiszem, két tünet jellemzi, amelyeket szabad legyen elneveznem egyrészt értelmi produktivizmusnak, másrészt pedig az igazolás elsőbbségének az igazsággal szemben.

A szóban forgó produktivizmus tárgyai a fogalmak, a fogalmi meghatározások, a jelek és a szimbólumok. Ha megfigyeljük sok kortársunk intellektuális viselkedését, azt mondhatjuk, hogy amennyire csak lehetséges, félreismerjük és elszalasztjuk a passzivitásnak azt a pillanatát, amikor *hallgatunk*, mielőtt *szólnánk*, azt a pillanatot, amelyben az érzéssel és a tapasztalással megragadott valóság bevéődik az értelembe, mielőtt annak ténylegesen megismert tartalmát a fogalom vagy az idea hordozná. Nemigen érdekel minket más, mint az értelem tevékenységének a fogalmak és ideák gyártását szolgáló *termelőkenysége*. Ennek az az eredménye, hogy mindenekelőtt ezek az így gyártott jelek lesznek fontosak, és nem az általuk megnyilvánuló létvalóság. Egyfajta kifejezés-zuhatagban elébe vágunk a dolgoknak. Előre toljuk a megszokás nélkül gyártott fogalmakat. A legcsekélyebb érintkezésnél egy új fogalom születik, amelyet arra használunk, hogy a létadottságból azt ragadjuk meg, ami megvéd minket tőle, ami felment attól, hogy alávéssük magunkat neki. Nem törekszünk a látásra, értelmünk nem *lát*. Megtorpanunk a jeleknél, a megfogalmazásoknál, a következtetések levonásánál. Kiragadunk egy információt a valóságról, ezentúl ez szolgál minket, s ez minden, amire vágyunk. Szó sincs arról, hogy segítségével eljussunk magának a létvalóságnak a szemlélésére. A hőmérőről leolvasom a mai hőmérsékletet: kell-e esernyőt vinnem, vagy sem: hogy ezzel az ismerettel a meleg mivoltát kutassam, éppen úgy nem érdekel, mint ahogy ez a minőség semmiféle zsákmányt nem kínál fel az értelmem számára. Hasonlóképpen, megkapom az értesítést, hogy egyik barátom édesapja meghalt: írok neki néhány szavas részvényt nyilvánítást, s szó sincs arról, hogy elmerüljek fájdalomla szemléletében.

Az értelemnek ez a fajta működése — nevezzük ezt „jelben való rögzülésnek” — nagyon megfelel a fiziko-matematikai tudományoknak, mert ezek a valóságtól csak azt kérik, hogyan alapozzák meg azokat a gondolati tárgyakat, amelyekkel dolgoznak. De ezen értelmi működésnek semmi köze a filozófiához. Semmi köze a hithez. Ez utóbbi két esetben az értelem működési módjára nem a „jelben való rögzülés”, hanem a „jelzett valósághoz való átmenet” jellemző, ahogyan az a hír, hogy barátom elvesztette édesapját, ez engem valóban a szenvedés szemléléséhez vezet, ahhoz a felismeréshez, hogy barátom fájdalomban él. „A hit — mondja Szent Tamás — nem reked meg a kijelentéseknél, a fogalmi jeleknél, végcélját csak annál a valóságnál leli meg, amelyet ezek a jelek, mint eszközök, közvetítenek.” (Sum. II-II. qu. 1. a. 2. ad 2.) Vagyis az önmagát velünk közlő Istenség lényegi misztériumánál.

Valahányszor engedjük, hogy hitünket ez az értelmi produktívizmus táplálja, amelyről az imént beszéltem, félreismerjük a hit mibenlétét. Ilyenkor hitünk arra az útra lép, amelyen a modern értelem jár. Vagyis a jelben rögzül, nem halad, illetve oly kevésbé halad, amennyire csak lehetséges, a jelzett valóság felé. S így kezdi azokat a végtelenül értékes fogalmi jeleket, amelyek a dogmatikai formulákat képezik, amelyek által az élő Isten beszél saját magáról a mi nyelvünkön, miközben pontosan ezeknek a szent erényétől és méltóságától függ az isteni valóság hordozása. Mindig voltak olyan keresztények, akik számára annak ismerete, hogy Krisztus megváltotta a világ bűneit, ugyanolyan fogalmi információ, mint az, hogy ma reggel 12 Celsius-fok volt a hőmérséklet. Számukra elég a megállapítás, mint ahogyan a hőmérő leolvasása is elegendő. Sohasem helyezték magukat a megváltás titkának, a Megváltó fájdalmainak jelenlétébe. Soha nem élték át a hit általi megismerés megrendülését, a hályog nem hullott le a szemükről. Azt mondanám, hogy a modern értelem a maga működési módjával megkockáztatja, hogy normálisnak tekintse ezt a fajta előrehaladást a hitben, miközben éppen a hit kiüresítése felé tart.

III. Az igazolás elsőbbsége az igazsággal szemben

A korunkra jellemző értelmi működés másik vonása természetesen következik az elsőből: az igazolás elsőbbségének nevezném ezt az igazsággal szemben. Fontosabb számunkra, hogy igazoljuk az általunk gyártott szimbólumok és jelek érvényességét, mint hogy tápláljuk magunkat azokkal az igazságokkal, amelyeket ezek a jelek megmutatnak. Vajon számos kortárs filozófus számára nem vált-e gyanússá maga ez a szó: igazság? Értelmünk valójában alig törődik az igazság és még kevésbé a lét gyönyöreivel és csábítása-

ival, inkább megijed ezektől; megreked az igazolásnál, ahogyan megrekedt a jelnél.

Milyen következményekkel jár a hívő számára ez a szellemi beállítottság? A hit tanúságtételen nyugszik. Nos, a fentebbiek szerint a hívés sosem fogja azt jelenteni számunkra, hogy biztosak vagyunk valamiben, *mintha láttuk volna* hitelt érdemlő tanúságtétellel megerősítve. A hit azt fogja jelenteni az ilyen ember számára, hogy igazolja, miszerint valamely hitelt érdemlő tanúságtévő előterjeszt egy bizonyos dolgot. *Meghagyja az előterjesztő felelősségét*, a dolgot biztosnak ítéli, anélkül, hogy elkötelezné magát annak igazsága mellett. Nos, ez a történelemtudomány esete, nem pedig a hité. Mert a hitben elkötelezem magamat a hallottak igazsága mellett, biztosabb vagyok benne, mint saját magamban, mert azt maga az Első Igazság mondta nekem az egyház közvetítése által, amely itt csupán eszköz-ok, a kinyilatkoztatást átadó eszköz, amely maga is hit tárgya: „id, quod et quo creditur” (amit és ami által hiszünk).

„Három dolog van — írja Szent Tamás —, ami elvezet minket a Krisztusban való hithez: a természetes ész, a törvény és a próféták tanúsága, valamint az apostolok és követőik tanítása. De amikor egy embert így, szinte kézen fogva elvezettek a hithez, elmondhatja, hogy ő nem valamelyik előző indíték miatt hisz: sem nem a természetes ész okán, sem a törvény tanúskodása miatt, sem pedig az emberek prédikálása miatt, hanem egyedül és kizárólag magának az Első Igazságnak az okán. Az Istentől belénk öntött fénytől ered a hit bizonyossága” (In Joan. IV. lect. 5, a. 2.). Így, aki a hit kegyelmét befogadja, szívében az Atya hangját hallja, a lumen fidei, a hit természetfölötti fénye által megvilágítva egy és ugyanazon mozgással kapcsolódik az egyház által előterjesztett tárgyi igazságokhoz, s kötődik teljesen kifejezhetetlen személyes kapcsolatban Istenhez, az Első Igazsághoz, és veti magát a megváltó Krisztusba.

Vannak azonban olyan hívők, akiknek a hite kizárólag abban áll, hogy elfogadják, amit az egyház tanít, az egyházra hagyva a felelősséget, anélkül, hogy elköteleznék magukat a kalandban. Ha kérdezősködnek afelől, amit az egyház igaznak tart, ez azért történik, hogy felvilágosítást kapjanak a kellőképpen igazolt formulákról, amelyeknek elfogadását kérik tőlük, nem pedig azért, hogy beavatást nyerjenek abba a valóságba, amelyet megismertetnek velük. Isten mondott dolgokat az egyháznak, az egyház a maga módján mondja azokat nekem, ez a dolga, s én minden további nélkül aláírom a nekem mondottakat, és minél kevesebbet gondolkodom felettük, annál nyugodtabb vagyok. Szenesember hitem van, és dicsekszem vele. Végeredményben az ilyen hit egyáltalán nem lesz ismerés, hanem csupán engedelmesség, ahogy azt Spinoza akarta. Így nem az Első Igazságnak hiszek (aki az egyház által előterjesztett egyetemes igazságok által el

akar mélyíteni magában). Hiszek az egyháznak, mint elkülönített működőnek a tanúságában, hiszek az apostolok tanúságának, elválasztva az Első Igazság tanúságától, amelyet ők hallottak, amely azonban nekem nem mond semmit. Emberek tanúságának hiszek. De hol van akkor a természetfölötti hit? Itt is az a mód, ahogyan az értelem szerepet játszik a hitben, gyakorlatilag kiüresíti a hitet. Itt is olyan értelemmel van dolgunk, amely a maga általános működési módján visszautasítja a látást; és amely ezáltal a hit gyakorlásának feltételeit torzítja el. Mert a hit, amely hisz és nem lát — a kegyelemtől mozgatott akarattól függően —, az értelemben lakozik, amelynek törvénye a látás. Innen adódóan a hit lényegéhez tartozik, hogy ne nyugodjon meg, hanem hordozzon egyfajta feszültséget, egyfajta nyugtalanságot, törekvést, amelynek majd a látás vet véget. *Credo ut intelligam.* (Hiszek, hogy értsek.) A hit lényegénél fogva lendület a látás felé, ezért kívánja tőlünk itt lent, hogy kinyíljunk a kontemplációban. Kívánja, hogy a szeretet és a lelki adományok által *fides oculata* (látó hit) legyen. Kívánja a megtapasztalását annak, amit „homályosan és tükörben” ismer. A hitnek valójában soha sincs csukva a szeme. Kinyitja őket a szent éjszakában; s ha nem lát, az azért van, mert a fény, amely betölti ezt az éjszakát, túlságosan tiszta egy olyan tekintet számára, amely még nem hasonult az Isteniséghez.

Pontosan azért, mert a hit az értelembe öntött természetfölötti erény, nem meglepő, hogy azok az esetleges módok, amelyek szerint az értelem az emberi fejlődés egy-egy pillanatában működik, igyekeznek magát a hitet a maguk gyakorlati feltételeihez igazítani. Az imént mondottaknak megfelelően inkább nyomorúság, mint nyereség az, amit az értelem korunk jellegzetes működési módjától kap. Egy pap barátom mondta, hogy gyóntatási tapasztalata szerint számos esetben azok a hittel kapcsolatos kételemek és bizonytalanságok, amelyeknek nem sok köze van a hit valódi megpróbáltatásához, rávilágítanak a modern értelmi működés azon jegyeire, amelyeket igyekeztem felvázolni. Benne fölmerült a kérdés, hogy vajon ezeknek az embereknek volt-e valaha is valódi hitük. Bárhogyan legyen is, nyilvánvaló, hogy a hívő szellemnek manapság újra fel kell kapaszkodnia a lét ismeréséről leszokott értelem meredélyein. Kétségkívül lehetséges, hogy a hősies hit tisztább és fennköltebb lesz a vele ellentétes általános szellemi közegben. Természetes, hogy a hit a maga normális működéséhez megkívánja, hogy olyan értelemben éljen, amely megtalálta a maga rendes közegét. Az az értelem, amelyet kizárólag a technológia és a jelenségek tudományának szellemi követelményei szerint alakítottak, nem lesz normális közeg a hit számára. A természetes értelem, amely a közgondolkodásban működik, spontán módon a létre irányul, ahogyan rendszerező és reflexív módon a filozófia is. Soha nem volt nagyobb szükség az embe-

reknek a filozófia, a metafizika, a spekulatív teológia szellemi légkörére, mint korunkban! Kétségtelenül azért van olyan nagy félelem ezeket illetően, s ezért fordítanak olyan nagy gondot arra, nehogy „megrémítsék” velük az embereket. Mégis, ezek jelentik az egyedüli lehetőségét annak, hogy az értelmet visszavezessük a maga természetes, mélyreható működéséhez, s összhangba hozzuk útjait a hit útjaival.

IV. A hitből fakadó egység

A hit homályos közösség azzal a végtelenül fénylő ismeréssel, amellyel az isteni Mélység ismeri önmagát. Isten mélységeiről ad hírt. Meghalad minden emberi rendszert, ha valódi; a kinyilatkoztatáson nyugszik, illetve azon, akit emberi névvel meg nem nevezhetünk, s aki mindenki számára hozzáférhető fogalmakban akarta megismertetni velünk magát. A hit transzcendenciájával együttjár egy sajátos paradoxon: a *hit* a maga területén — a hit tárgyát képező dolgokban — rendkívüli módon egyesíti a lelkeket, az emberi élet számára abszolút bizonyossággal. Egyedül a hit képes megteremteni a lelkeknek ezt az egységét — a hit azonban csupán a magasban hozhatja ezt létre. A hit nem hoz létre doktrinális vagy magatartásbeli egységet tevékenységünk egyetlen olyan területén sem, amely a hit tárgyát nem képező emberi dolgokat érint.

Azok a katolikus értelmiségiek, akik részt vettek ezen a héten, egyesültek a hitben és az egyház tanításában. Az összes többit illetően, legyen szó filozófiáról, teológiáról, esztétikáról, művészetéről, irodalomról, politikáról (jóllehet voltak álláspontok, amelyeket közülünk senki nem vallott magáénak, mert azok a hittel összeegyeztethetetlenek), kétségtelenül a legváltozatosabb álláspontokat vallhatják és vallják is magukénak. A hitből fakadó egység túl magas ahhoz, hogy az emberi dolgokat kötelezően irányítsa, kivéve, ha szükségszerű kapcsolatba kerülnek a hittel. A hit szabad működést kíván az ész számára az emberi dolgokban, és biztosítja is ezt a szabadságot. Az értelem vágyakozik arra, hogy foglyul essen, de egyedül Istennek, a Megváltó Igazságnak szeretne foglya lenni.

A hit egységet teremt az emberek között, de ez isteni egység, nem emberi, s éppannyira transzcendentális, mint maga a hit. De hiszen a jó nem árad-e szét magától? Lehetséges volna, hogy ez az isteni egység az örök hegyek magasából nem ömlik el síkságainkon, s nem hozza nekünk minden pillanatban egységesítő erejét? Igen, előmlik, közli magát, ha hívó a lelkünk, ha hitünk nem vérszegény és csenevész, ha megvannak bennünk a szükséges gyakorlati feltételek, ha hitünket a szeretet alakította erénnyé. Ekkor a hit átjárja értelmi és erkölcsi életünket, a belőle fakadó transzcendentális egység szétárad emberi cselekvéseink minden

fokán: de titokzatos és benső módon, magára a hitre jellemző transzcendenciával, nem láthatóan és formulákba önthetően, kézzel tapinthatóan, hanem szellemi lendülettel és a kegyelem láthatatlan működésével. A hit által létrehozott egység a hit tárgyán kívüli dolgokban inkább sugallt egység, mint doktrinális vagy tárgyi irányítás. Ilyen egység kifejezésére nincsen megfelelő szabály vagy rendszer, ez a lélek forrásainál születik, mint az a béke, amelyet Jézus ad, s amelyet a világ nem képes megadni. Megkísérelhetjük még tovább jellemezni? Nekem úgy tűnik, hogy a hitből eredő egységben megszületik egyfajta igazsággal, bölcsességgel, szabadsággal kapcsolatos magatartás, s hozzátenném még: az az egység függvénye lesz annak, hogy milyen mélyen járt át minket az Evangélium.

V. Magatartás az igazsággal szemben

A szóban forgó egységgel kapcsolatos egyfajta viszonyulás az igazsághoz. Egy nagyon egyszerű, szellemi egyszerűségű, evangéliumian egyszerű magatartás. Gyermeki bizalom, gyanútlan tisztalelkűség, amely jobban szereti az igazságot minden intellektuális megalkuvásnál s minden huncutságnál, legyen szó filozófiáról, teológiáról, művészetről vagy politikáról. Ez a tisztalelkűség gyökeresebb megtisztulást kíván, mint gondolnánk. Minden filozófus szereti az igazságot, de milyen vegyítésekkel? Jelen van a filozófus énje, hogy álcázott szörnyetegeit ugyancsak belevigye ebbe a szeretetbe. Ha az ember ebből a szempontból veszi szemügyre a filozófiai rendszereket, azt találja, hogy számos gondolkodó munkássága nem csupán az igazság őszinte kutatását rejti magában, hanem egyszersmind egyfajta, éles elmével társuló vágyat is az iránt, hogy megtalálják a lehető legelőnyösebb intellektuális pozíciókat, arra való törekvést, hogy koruk cinkosaivá váljanak, vagy tapasztalhatunk náluk egyfajta eluralkodó szenvedélyt, amellyel valamilyen frusztrációt kívánnak kompenzálni. Ha igazságszeretetünket megtisztítaná a hit tüze, akkor, bár nem lenne a miénk mindenféle doktrína, de szabadok lennénk egy csomó, megosztást szolgáló parazita motívumtól.

A teológiával kapcsolatban szeretném megemlíteni egy másik módját is annak, hogyan alakulhat ki az igazság keresése közben az intellektuális megalkuvás. Tudjuk, hogy a teológia, a természetfölötti hitbe gyökerezve, tisztán racionális tanokat használ, és számára eszköz a filozófia, amelynek segítségével igyekszik eljutni a kinyilatkoztatott igazságoknak valamilyen értelmi fölfogásához. A filozófia eszköz a teológia számára, amelyet maga választ a szolgálatára, maga keresi meg a céljai eléréséhez *leghasznosabb* filozófiát. És melyik filozófia lesz a leghasznosabb? Vajon az (a többé-kevésbé téves), amelyiknek legnagyobb befolyása van ko-

runkra, és így lehetővé teszi a teológus számára, hogy általa viszonylag könnyen érje el a lelkeket és fordítsa őket Isten felé? Íme, ez lenne az igazság helyett a megalkuvás a legmagasabb szférákban. Mert a teológia számára csak az *igaz* filozófia lehet *hasznos*, függetlenül attól, mennyire tetszik a kortársaknak. A teológiai igazság szolgálatába lépő ismerő eszköz csak a filozófiai igazság lehet, melyet a mélyére hatolva előbb a maga természetes és racionális rendjében ismerünk meg, s bármennyire aránytalan is ez az isteni misztériumhoz képest, a teológia használja, ami által emelkedetté válik, amint nő az eszköz-ok méltósága, amelyet a tevékenység teljessége, a legfőbb tevékenykedő működtet. De így a filozófiai igazság, nem pedig a filozófiai tévedés válhat emelkedetté. Hogy hasznos eszköz lehessen, a filozófiának csupán igaznak kell lennie, semmilyen más követelmény nem támasztható vele szemben. Engedélyt kérek ennél a pontnál egy kis zárójel nyitására, mert szinte hallom néhány ember hangját, akiket megdöbbenetek mondataim: „Hová akar ön eljutni? — kérdik. Azt akarja, hogy mindnyájan tomisták legyünk!” Tetszene Istennek, ha filozófusok, teológusok, mi mindnyájan tomisták lennénk, s kétségtelenül ezt a kegyelmet kívánom mindnyájunknak. De a hit nevében senkit sem akarok arra kötelezni, hogy tomistává váljék. Nem a hitetlenségükért teszek szemrehányást azoknak a teológusoknak, akik bizalmatlanok Szent Tamással szemben. Bizalmatlanságuk csupán értelmi hiányosságra vall. Nem kétlem, lehetnek nálam sokkal intelligensebbek. Még nem *elégg*e intelligensek. Itt nincs szó a hitükről.

A teológiával kapcsolatos megjegyzéseim nem mennek meszebbre, mint azok, amelyeket az imént a filozófiához fűztem. Egyik esetben sem kívánom, hogy a hitből fakadó egység valamely tanbeli vagy rendszerbeli egységbe torkolljon. Egy másik egységnek kellene megszületnie, amely láthatatlan, megfogalmazhatatlan, amely a filozófus és a teológus *emberségének* a területén kibontakozó egyfajta szellemi egység, ugyanaz a szellemi magatartás. Ez kétségtelenül csökkentené a különböző és ellentétes rendszerek számát, bár nem törölné el őket. Nem lenne mindenki tomista, de igazságszeretetünkben mindnyájunknál kevesebb lenne az összevisszaság.

Mínt hogy a tomizmusról beszéltem, egy másik kitérőt is szeretnék megengedni magamnak csupán azért, hogy fölhívjam a figyelmet egy tényre. Szeretném megjegyezni, hogy Franciaországban a két világháború között történelmi alkalom kínálkozott arra, amit a tomizmus reneszánszának hívnak, s hogy a katolikus francia értelmiség ebből nem profitált. Más dolgok voltak a fejekben: modern filozófiák, a közvetlen cselekvés követelményei, rendek, iskolák és irányzatok versengései. Nem szeretnék senkit megbántani, mégis meg kell jegyezni, hogy a Szent Tamástól való önmegőrzésnek bizonyos szándéka nem vált dicsőségére a

bölcs gyermekek éleslátásának. De az a lényeg, hogy a munka folytatódik és folytatódni is fog, Franciaországban és másutt. A tomizmus nem halott, s ott vannak még a munkások, régiek és újak, hogy dolgozzanak a közös művön. Igaz, mindig jelen lesz két dolog a tomizmus ellenében: maga a tanítás, amely vulgarizálja az iskolában tankönyvekkel, sztereotip formulákkal, elkerülhetetlen egyszerűsítésekkel és elkerülhetetlen rutinnal; és saját technikai tökéletessége, amely megijeszti a magukat eredetieknek tartó lelkeket, akik nem értették meg, hogy azok a kulcsok, amelyeket Szent Tamás annyi gonddal készített, az ajtók kinyitását és nem becsukásukat szolgálják.

Zárójeletem bezárom. Hozzá kellene még tenni, hogy az a viszonyulás az igazsághoz, amelyet megkíséreltem leírni, s amelyet bennünk az élő hit hoz létre — a hit szelleme, ha szétáradt előbb —, nem csupán a teológia és filozófia területén születik meg, hanem a művészet terén is, ahol a kérdéses igazság többé nem az egyetemes igazság, hanem a művész teremtő intuíciójának az igazsága, amely iránti hűségében minden mást föláldoz; s a hit szelleme létre fogja hozni azt a magatartást a politika területén is, ahol a kérdéses igazságot igazságosságnak hívják.

VI. A bölcsesség iránti magatartás

Szó volt a hitből eredő egység első vonásáról, az igazság iránti magatartásról. Ennek az egységnek második jellemzője, úgy tűnik, egy bizonyos magatartás a bölcsesség iránt. A bölcsesség ízes tudomány, *sapida scientia*, gyümölcs; és a Szent Tamás által megkülönböztetett három bölcsesség, a metafizikai, teológiai és a szemlélődő bölcsesség közül ez a harmadik munkálkodik a bölcsesség adományának emberfölötti módján, ennek gyökere az élő hit, s ez érdemli meg par excellence a bölcsesség nevet.

És a hit, amint már emlékeztettem rá, nem irányul-e magamagától a kontempláció felé, a kontemplatív gyakorlat felé, amelynek elnyeréséhez mindazonáltal önmagában nem elegendő, mivel ez a tapasztalati ismeret függ a szeretettől és a Szentlélek ajándékaitól is? Ha nagyobb lenne a hitünk, mi mindnyájan, mindenki a maga módján, haladnánk az Istennel való egyesülés megtapasztalása felé — ami a legmagasabb bölcsesség —, s megértenénk, hogy a valóban termékeny cselekvésnek ez az egyedüli forrása. Ez a szemlélődés, beteljesedve a szeretet által és a szeretetben, afelé tart egyébként, hogy cselekvésbe csorduljon. De önmagában, a vele járó megpróbáltatásokkal valóban nincstelenné teszi, Isten eszközévé, munkatársává alakítja az embert. A legnemesebb tevékenység is, ha nem misztikusan kiüresített, ha valamilyen módon nem a — bár rejtett — kontempláció túlsordulá-

sa, végzetesen kockáztatja, hogy kiábrándulásba vagy keserűségbe torkollik.

A kontempláció — erősen hiszem — arra hivatott, hogy új formákat öltve, hajlékonyabbá és szabadabbá válva fölvegye a felebarát szeretetének inasruháját s szétszéledjen a közösség életében. Ezt szeretném kifejezni, amikor azt mondom, hogy a tevékenység talán a misztika egyik áruhája, de nem abban az értelemben, hogy létezhetne a tevékenységnek valamiféle misztikája. A tevékenységnek nincs több misztikája, mint a nehézkesség misztikája. Állj meg hát, mondja az Úr, várj egy percig, maradj egy kicsit nyugton, állj meg és lásd, én vagyok az Isten.

Kétségtelenül meglepődnek közülünk azok, akik csak a tevékenységben hisznek. Mi mindnyájan olvastuk Bergson könyvét a *Két forrásról*. Tudjuk, milyen leckét adott nekünk Aldous Huxley, aki semmit sem ért dogmáinkból, de aki megértette, milyen rendkívül fontos az emberiség életében a szellemi tapasztalat. Tudjuk, milyen része volt egy bizonyos misztikus meditációnak Gandhi tevékenységében, lett légyen az csupán a természetes rendből való. Legyen szabad megjegyznem, hogy egy trappistává lett költőnek a kontemplációról írt könyvét jelenleg százezres példányban vásárolják az Egyesült Államokban, csakúgy, mint ugyanennek a szerzőnek azt a művét, melyben megtérését mondja el. Ez csak picit jel, engem azonban különösen érdekel, mert jó néhány éve gondolom, hogy a világ legaktívabb országa a szemlélődés homályos vágyával dolgozik. Hová vezet ez a vágy? Bizonyos, hogy a világ bármely részéről legyen is szó, a bölcsesség és a kontempláció Isten leányai, akikről az emberi faj nem mondhat le.

VII. Egy bizonyos magatartás a szabadsággal szemben

A hitből eredő egység harmadik jellemzője, azt gondolom, egy bizonyos magatartás a szabadság iránt. Ha igaz, hogy a kegyelem Isten fogadott fiaivá tesz minket, akkor minél mélyebbé válik bennünk a hit, annál erősebben kell készítenie minket a fiak szabadságára, erre az autonóm szabadságra, amely függetlenség a teremtményektől és függés Istentől. Tehát a teológus szabad a teológiával szemben, a filozófus a filozófiával szemben, a politikus a politikával szemben. És ez a fajta szabadság, amellyel túllépünk azon, ami mindnyájunkat a legmélyebben elkötelez, titokzatos, ironikus és szárnyaló módja annak is, hogy felülemelkedjünk különbözőségeinken.

Tehát a világgal szemben is szabadok vagyunk. Szabad utat adunk a láthatatlannak a láthatóval szemben. Valódi helyükre tesszük a társadalmi kérdéseket és a törvénykezést, amelyek kétségtelenül fontosak, de másodlagosak. A lelkekben munkálkodó

erőkben ismerjük fel az elsődlegesen fontosat. Tiszteljük bennük ezt a szabadságot, amelyet mi magunk belülről megélünk. Nem azt kívánjuk, hogy hamut hintsenek magukra az eretnekek, hanem azt, hogy az élő Istenhez térjenek. Megértjük Szent Ágoston szavainak súlyát: „Azt hitted, hogy az ellenségedet gyűlölöd, és a testvéred az, akit gyűlöltél.” A legkeményebb konfliktusokban se töröldjön ki a jogérzék és ellenfelünk méltóságának tisztelete. Ez a belső szabadság, ha egymásban kölcsönösen elismerjük és tiszteletben tartjuk, bizonyos jele az emberi kapcsolatok legmélyét érintő szellemi egységnek, s valamiképpen a természetfölötti hit transzcendentális egységét tükrözi bennünk.

VIII. Az Evangélium belénk költözése

Így tehát az igazsággal, a bölcsességgel s a szabadsággal való kapcsolat jellemzi azt az egységet, amelynek a meghatározását kerestük, amely az emberi dolgok szívébe költözik, de amely csupán a szellemi magatartásra vonatkozik. Túl finom és törekeny ez az egység ahhoz, hogy szabatos kifejezést nyerjen. Ugyanakkor azonban rendkívül fontos és jelentős, minthogy természetfölötti erényből ered, amely magától egyesíti az isteni igazsághoz csatlakozó embereket. És csak ebben a csatlakozásban egyesíti őket, tehát transzcendentális egységről van szó, az önmagán túláradó s a mi törekeny cserépedényünkbe átömlő egységről. Világos, hogy ez az egység, amely a hit növekedésével jön létre, függvénye annak, hogy az Evangélium milyen mélységekig költözik belénk.

Amikor újraolvassuk az Evangéliumot, félelmetes és édes — mint maga az Isten — követelményeinek és szabadságának mindig új arca tűnik elő. Boldog, aki örökre betéved ebbe a fényerdőbe, és az emberben sugárzó Abszolút csapdájába kerül. Minél inkább növekszik a tapasztalatunk, annál távolabb érezzük magunkat az evangéliumi erkölcs gyakorlásától. Ezzel együtt azonban egyre gazdagodik a róla alkotott fogalmunk, és nő bennünk annak a vágya, hogy titokzatos igazságai belénk vésődjenek: ezt nevezem én az Evangélium belénk költözésének.

Amikor a természetfölötti igazságokon elmélkedünk, akkor mi elmélkedünk az isteni igazságokon, amikor azonban az Evangéliumon elmélkedünk, akkor az Evangélium szól hozzánk, s mi elég, ha figyelünk. Amit az Evangélium így elmond, hogy megnyissa egy kicsit a lelkünket, az kétségtelenül nincs távol tőlünk, amikor együtt megyünk Mátéval, Márkkal, Lukáccsal és Jánossal. *Mane nobiscum Domine, quoniam advesperascit.* Maradj velünk Urunk, mert későre jár.

Úgy tűnik, egy új keresztény kornak kell eljönnie. Ez olyan kor lesz, amelyben az emberek minden eddiginél többet fogják

olvasni az Evangéliumot, és soha nem volt mértékben elmélkednek majd mondanivalóján.

IX. Új kereszténység

Az imént utaltam egy új keresztény korra. Előadásom alatt tulajdonképpen végig erre gondoltam: Mert mik a hitnek ezek az új útjai, mi ez a hitből szétáradó egység, amiről beszéltem, ha nem egy új kereszténység eljövételének a csírái?

Minél drágább számunkra a remény, annál inkább kell őriznünk a reá vonatkozó álmainkat. Civilizációnkban egy új keresztény kor eljövételének reménye szerintem nagyon hosszú távú remény. Ezzel kapcsolatban már jeleztem álláspontomat egy 15 évvel ezelőtt írt könyvemben. Az azóta bekövetkezett események csak megerősítették elgondolásaimat, amelyek pesszimisták a jelent illetően, optimisták a jövőre nézve. A háború után a szellem csak olyan hősiességgel uralhatta volna a beteg világban szabadjára engedett erőket, melyet lehetetlenség elvárni a nemzetektől. Minthogy az emberi értelem elkerülhetetlenül elégtelen az előtte álló feladat végrehajtásához, csak remélni lehet, hogy a közvetlen jövő számára elrendeződnek a dolgok, kerül amibe kerül, hála az emberi közepszerűség vegetatív forrásainak, akarom mondani hála egy bizonyos állati éleslátásnak, amely szabályozza a történelem természetes lendüléseit. De ha a maga egészében vesszük fontolóra a világtörténelemnek azt a szakaszát, amelybe belépünk, nem mondhatunk róla banálisabbat, mint hogy átléptük az Apokalipszis küszöbét. Az atombomba jó reklám Leon Bloynak.

Vajon holnap itt a világ vége, s a nagy krízis után nem kezdődik-e a világtörténelem új szakasza? Ami engem illet, azt gondolom, hogy új periódus kezdődik. Ehhez a jövőhöz küldöm követül reményeimet, amelyek egy középkorinál sikeresebb keresztény civilizáció új korszakának eljövését köszöntik.

Dabóci Mária fordítása